

Byť je Sosnowského kniha souborem studií, představuje zásadní příspěvek k vojtěšské problematice. Vyniká totiž jak erudovaností, tak kritičností, přesvědčivostí nabízených argumentů i střízlivostí závěrů.

DAVID KALHOUS

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Počátky avignonského papežství a české země*, Karolinum, Praha 2013

295 s., ISBN 978-80-246-2174-6

Ačkoli je moderní zpracování česko-kuriálních vztahů dlouholetým desideriem, nelze říci, že by šlo tematicky o badatelský úhor. Zpravidla v těsné návaznosti na přípravu a vydání jednotlivých dílů ediční řady *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* (MVB) se objevovaly specializované diplomatické a analyticko-historické studie zaměřené na kuriální prameny a jejich interpretaci. Rovněž monografie Zdeňky Hledíkové, která nabízí fundovaně sestavenou mapu česko-kuriálních vazeb pro období prvních čtyřiceti let 14. století, navazuje na ediční počín, totiž na vydání úvodního dílu (*tomus prodromus*) MVB. Tento svazek zahrnuje kuriální diplomatická bohemika z pontifikátů prvních tří avignonských papežů: Klimenta V., Jana XXII. a Benedikta XII. (1305–1342).

Stěžejním úkolem recenzované monografie je postižení základních česko-kuriálních vazeb podmíněných církevním uspořádáním a formovaných novými administrativními rysy papežství. Její základní konstrukční prvky jsou ukotveny na kvalifikovaném předpokladu, podle něhož české země na počátku lucemburské epochy a rané avignonské papežství tvoří téměř ve všech ohledech disparátní celky, dva póly, z nichž ten na méně rozvinutém stupni vývoje (české země) má tendenci přijímat prostřednictvím osobních a správních kontaktů nové podněty, ne naopak. Autorka se proto na problematiku česko-kuriálních vztahů snaží nahlížet především z české strany a sleduje dvě základní osy těchto vazeb. Na jedné straně se zabývá zastoupením Čechů v Avignonu a jejich vazbami na kuriální prostředí, na straně druhé analyzuje vliv a dopad některých „věcných linií“ avignonské kuriální administrativy na české prostředí. Nastavený metodický přístup je v mnoha ohledech podmíněn povahou použitých pramenů a přístupem k nim. Vcelku autorka staví především na diplomatických písemnostech, přirozené

v rozsahu úvodního svazku *Monument*. Svoji pozornost zaměřuje zejména na sociálně-historický aspekt určitých diplomaticky vyhraněných typů papežských listin, neboť čistě diplomatický přístup by umožnil nahlížet na problematiku z české strany jen obtížně. Specializované otázky papežské diplomatiky s důrazem na vývoj listinných formulářů sleduje jen nesoustavně a spíše účelově ve snaze vysvětlit nově se formující povahu a specifika kuriální administrativy.

První dvě z celkem sedmi kapitol knihy představují věcného a účelného průvodce avignonským zázemím papežské kurie a proměnami, kterými tato instituce procházela v počátečních fázích pobytu v nové rezidenci. Na pozadí vnitřní i vnější politiky prvních tří papežů, jejichž pontifikáty jsou charakterizovány v první kapitole, lze postupně sledovat rekonstrukci a stavební vývoj papežského paláce (ne však z hlediska uměleckohistorického, ale především s ohledem na umístění dvora a kuriálních úřadů), prostorovou dispozici Avignonu na počátku 14. století, ubytování kuriálů a hostů ve městě realizované prostřednictvím specifického právního systému *librat*, otázku návaznosti avignonského papežského centra na předchozí římské období a v této souvislosti také proměny a vývoj správní struktury kurie v počátcích avignonského papežství. Obě kapitoly jsou zásluhou kompilací vybudovanou na zahraniční, především francouzské odborné literatuře. Hledíková tak na začátek sestavila účelovou a přehlednou „mapu avignonské kurie“, v níž se následujícími kapitolami pokusila výraznou linkou vyznačit dosud jen sotva znatelné souřadnice česko-kuriálních kontaktů a vazeb.

Třetí kapitola se zaměřuje na osobnosti pocházející z českých zemí, které dlouhodobě žily a působily u papežské kurie. Na základě informací z kuriálních ubytovacích seznamů a v kombinaci s údaji řady papežských graciálních i justičních listin se do zorného pole autorky dostaly nejdříve tři osobnosti, jejichž osudy spjaté s činností u papežské kurie se snažila sledovat v „maximální dosažitelné úplnosti“: Friedrich z Pernštejna, kuriál a později arcibiskup v Rize, od roku 1325 trvale žijící u kurie; Heřman z Prahy, zkušený kuriál, právník a později biskup ve Warmii, který se angažoval již v římské kurie; a Jan IV. z Dražic, jehož v zásadě vycucený jedenáctiletý pobyt u kurie autorka podtrhuje jako neobyčejně důležitý, neboť biskup ovlivněný vyspělým právním prostředím začal jako první osoba z Čech systematicky využívat systém obsazování beneficí *auctoritate apostolica* pro své cíle. Vedle těchto tří osob, které autorka označuje jako „zárodek českého prostředí v Avignonu“, připomenula

skromnějšími „kuriálními biogramy“ další osoby, jejichž jména se objevila v ubytovacích seznamech kurie. Za metodicky inspirativní lze považovat pokus o postižení alespoň rámcové frekvence cest kleriků z českých zemí ke kurií prostřednictvím dokladů o jejich úmrtí u kurie, které je možno nalézt v příslušných klauzulích provizních listin. Biografickou část uzavírá postava vysehradského probošta a později olomouckého biskupa Jana Volka, který byl během pontifikátu papeže Jana XXII. v Avignonu poměrně častým hostem.

Na jedné straně papežským nunciům a kolektorům v českých zemích, na straně druhé vyslancům a diplomatům českého královského dvora u avignonské kurie se věnuje čtvrtá kapitola s cílem postihnout povahu personálního zprostředkování vztahů mezi kurií a českými zeměmi. Autorka hned na úvod upozorňuje, že ve sledovaném období nebyl jmenován jediný legát pro české země – vlastně vůbec pro celou oblast střední Evropy – a jejich původní církevně-reformní úlohy převzali místní biskupové. Zaměřila proto pozornost na zvláštní papežské vyslance, kolektory, jejichž úkolem bylo zajistit církevně-finanční pohledávky. V této souvislosti podrobně sleduje personální zprostředkování výběru papežského desátku z beneficí.

V případě královských vyslanců a diplomatů vysílaných ke kurií se do centra zájmu Zdeňky Hledíkové dostali jen ti lidé, kteří tvořili skutečné diplomatické poselstvo, nikoli osoby, jejichž cílem bylo vyřízení různých papežských milostí. Historické souvislosti českých diplomatických poselstev nejsou neznámé, autorka se však věnuje také méně známým okolnostem: popisu ceremoniálu přijímání vyslanců a jednání v kuriální konzistoři, návazně také procesu vzniku papežských odpovědí, jejichž diplomatické formy se začaly ustalovat od pontifikátu Jana XXII., byť pevně konstituovanou diplomatickou podobou těchto písemností lze doložit až od poloviny 14. století. S otázkou papežské politické korespondence úzce souvisí neméně zajímavé poznámky, v nichž se autorka zamýšlí nad věcným i obecně diplomatickým významem uzavřených a otevřených papežských listů (*littera clausa*, *littera patens*) v rámci papežské korespondence.

Vedle přehledu osobností z českých zemí a jejich osobních či diplomatických kontaktů s kurií jsou bezpochyby nejdůležitějším ukazatelem česko-kuriálních vztahů samotné papežské diplomatické písemnosti, jejichž rozbor je náplní tři posledních kapitol knihy. Změny ve správně-právních postojích kurie a administrativních postupech, které zpočátku představovaly důležitý prvek inovovaného přístupu k církevní reformě

a k prosazení univerzalistických idejí papežství, generovaly postupně řadu „nových“ stereotypních milostivých a justičních listin, jejichž ziskem byla do jisté míry podmíněna kariéra a společenské postavení duchovních prakticky v celé západní a postupně také ve střední Evropě. Hledíková se nejprve věnuje prokurátorům *ad impetrandum*, kteří představovali trvalého nebo příležitostného zástupce petentů u kurie s úkolem postarat se o správné sestavení supliky, respektive získat petentovi požadovanou listinu. Pro přiblížení činnosti prokurátorů sestavila přehled jednotlivých kancelářských postupů, které v první třetině 14. století provázely expedici papežské listiny; navíc se zde zabývá jednotlivými prokurátory z českých zemí, pracujícími pro české příjemce.

Na předchozí kapitole navazuje diplomaticko-historický přehled obsahově vymezených masově vydávaných papežských listin. Autorka se postupně zabývá základní škálou „beneficiálních“ milostí (rezervace, provize, exspektance) a připomíná ahistoričnost starších názorů paušalizujících negativní jevy „reformní“ beneficiální politiky pro celé období jejího rozvoje. Výklad doplňuje tabulkami, které sledují intenzitu emise základních typů provizních listin do tří „českých“ diecézí. Dále analyzuje rozsah vydávání exspektancí *in forma pauperum* a různých dispensí určených jak klerikům, tak laikům. Na základě srovnání dispensí na úrovni západní a střední Evropy autorka konstatuje, že sledováním dispensí pro kleriky ve větším měřítku se nabízí relevantní možnost poznání stupně kulturně-právní vyspělosti jednotlivých zemí. I zde připojuje sumární tabulku s počtem dispensí pro jednotlivé evropské země, respektive s průměrem dispensí na počet diecézí v zemi.

Velkou pozornost věnovala Hledíková osobním milostem ve formě různých licencí pro vysoce postavené laiky i kleriky. Probírá pět převažujících typů licencí, jejichž hustota pro určité teritorium představuje ukazatel sociálních vazeb jak uvnitř vyšších společenských skupin, tak v jejich vztahu ke kurií. V tomto kontextu a za předpokladu, že osobní milosti byly sotva kdy hlavním motivem k nákladné cestě do Avignonu, sestavila autorka chronologicky a teritoriálně diferencovaný přehled těchto milostí pro jednotlivé osoby a „obklopila“ je jinými typy „českých“ papežských listin v časové blízkosti k datu vydání milosti. Touto neotřelou metodou se pokusila hypoteticky objasnit skutečný účel cest ke kurií. Skupinu probíraných papežských listin uzavírají nákladné společensko-osobní milosti s veřejným dopadem a tzv. konservatoria, která zajišťovala ochranu především řeholním institucím.

Závěrečné pasáže práce jsou zasvěceny analýze sítě domácích exekutorů papežských listin, kteří se rekrutovali z představených nejvýznamnějších klášterů. Z hlediska sledování možných sociálních vazeb exekutorů se autorka zabývá jen těmi opaty, u nichž je k dispozici nejvíce dokladů o delegačním pověření. Z českých klášterů (v pražské diecézi) jsou detailnímu rozboru podrobeni opati břevnovský a zbraslavský, stručněji také sedlecký a strahovský; Moravu, respektive olomouckou diecézi, zastupuje pouze opat kláštera Hradiště v Olomouci.

Monografie Zdeňky Hledíkové představuje v české historiografii mimořádné dílo. Nejenže v uceleném výkladu objasňuje dosud málo probádané téma, ale celkovou koncepcí a zvoleným metodickým přístupem nepochybně stojí na počátku moderního syntetického zpracování vztahů českých zemí k papežské kurii ve středověku.

PAVEL HRUBOŇ

Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby / Die heilige Agnes von Prag und die großen Frauengestalten ihrer Zeit, edd. Miroslav ŠMIED – František ZÁRUBA, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2013 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium 14)

379 s., ISBN 978-80-7422-242-9

Pokud by v titulu avizované „velké ženy“ nalákal k prolustování příznivce genderových přístupů, bude asi knihou zklamán. Většina autorů přistoupila k tématu tradičním způsobem, přičemž ze dvou v titulu ohlášených témat je větší pozornost věnována sv. Anežce, ať již coby historické osobnosti, komplikovaným zkrutným kanonizace či vývoji vlastního kultu. Skromněji jsou zastoupeny „velké ženy její doby“. V publikaci najdeme samostatné kapitoly věnované u nás méně známé uherské princezně Marii, dále Přemyslovně Anně Slezské, uherské princezně Markétě či sv. Kunhutě.

Vědecká část publikace je uvedena shrnutím životopisných dat Anežky z pera Jiřího Kuthana, který se věnuje rovněž světicím z řad jejích příbuzných. Tento zajímavý fenomén je podchycen spíše v přehledu, který posléze opakuje zvlášť zpracovaná tabulka životopisných dat svatou

pověstí obdařených příslušnic panovnických rodů ve 13. století. Originálněji pojal své téma Jan Royt, který rozebírá donátorské a zakladatelské scény v anežské ikonografii a částečně reinterpretuje některá umělecká díla. Příspěvek Evy Schlotheuberové zasazuje Anežčino budování vlastního konventu v Praze do kontextu úsilí sv. Kláry o vybudování žebavého ženského řádu, stručný text Hany Pátkové pak srovnává vznik špitálního a později rytířského řádu křížovníků s podobným vývojem u jiných takto transformovaných řádů.

Petr Kubín nabízí přesvědčivý harmonogram prvních středověkých pokusů o Anežčino kanonizaci, vycházející ze současného stavu poznání nejstarší anežské legendy *Candor lucis*. K textu je přiložena nová edice (s překladem) tzv. šibenicových žádostí o Anežčino svatořečení, spojených editory s první etapou procesu hned po smrti svěťce. Následuje delší a bohatým bibliografickým přehledem opatřená studie Christiana-Frederika Felskauer, jež podrobně rozebírá okolnosti vzniku a proměn křížovníckého řádu ve středověku, se zvláštním přihlédnutím k sestavování řehole, majetkovým fondacím a vztahu k panovnickému rodu Přemyslovců. Velmi odlišný přístup představuje teologicky ukotvený text Marty Lucie Cincialové, rozebírající duchovní otázky dochované korespondence svatě Kláry se svatou Anežkou; podobné vyznění má i studie Ludmily Pospíšilové věnovaná úsilí Anežky (a Kláry) o vytvoření mendikantské ženské řehole.

Sborník se přirozeně nemohl vyhnout tématům souvisejícím s Anežčinou fundační aktivitou. Na tomto poli je největší odbornicí Helena Soukupová, jež ve třech kratších celcích rozšiřuje poznatky ze své nedávno revidované monografie o klášteře Na Františku (výklad se týká královské vstupní brány, Anežčiny podobizny a patrové sakristie). Další Anežčině fundaci se věnuje František Záruba, který shrnul a doplnil současný stav poznání o původní podobě křížovníckého kostela u paty Juditina a později Karlova mostu. Velmi volný vztah k tématu knihy má studie Miroslava Šmieda o svatém páru Jindřichovi a Kunhutě, jejíž nejcnější částí je zpracování druhého života v českém prostředí až do doby vladislavské.

Poslední kapitoly věnované středověku jsou zasvěceny dalším velkým ženám Anežčiny doby. Mária Prokopp zpracovala osudy uherské princezny a neapolské královny Marie, která ve své době podporovala kult sv. Anežky Římské. Zřejmě správně hledá spojitost této úcty s propagací kultu Mariiny vzdálené české pratety Anežky, která je možná i zobrazena na jedné z fresek v Assisi. Samotný příspěvek je však poněkud málo